

Pap Pál

NÉHÁNY GONDOLAT A MAGYAR-LENGYEL KULTURÁLIS KAPCSOLATOKRÓL

avagy a kultúra mint csodafegyver **

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

A tudomány napján szeretném Önökkel megosztani néhány dilemmámat a kultúráról, nemzetközi kulturális kapcsolatainkról. Mit tudunk cselekedni, és mit kellene tennünk mostanság ezen a téren a kultúra lehetőségeivel? Most, amikor a harmadik évezred első évtizede olyan „ajándékokkal” lepett meg bennünket, amelyeket nehéz kezelni. Nem a fizikai létünket befolyásoló klímaváltozásról, gazdasági válságról, a világ hatalmi súlypontjainak átrendeződéséről, a terrorizmus veszélyeiről, vagy arról, hogy az EU-ban jobb-e nekünk vagy talán az EU-n kívül lenne jobb sorsa a magyarságnak – nem ezekről kívánok beszélni. Nem is arról, hogy a NATO védene-e meg bennünket, vagy zsoldos katonáink jönnének haza Afganisztánból, akikhez csatlakoznának a Stefánia-palotában hastáncot járó katonalányok, hogy megóvják a hazát, ha valami veszély fenyegetné...

Mindezt csak azért említem, hogy rövid gondolatmenetem témájához közelítsünk – ez pedig a kultúra, a kulturális kapcsolatokban rejlő lehetőségek, amelyek számos területen mégiscsak komolyan tudják, tudnák enyhíteni, akár megelőzni is a fent felsorolt „veszedelmeket”, és emberibbé képesek tenni az együttélést, egymás mellett élést. Ennek ellenére nem használjuk ki ezekkel a lehetőségeket kellően.

Modern, előremutató gondolkodásmódnak tartják egyesek, ha nem tekintgetünk visszafelé múltunkba, sőt mondják azt is, hogy a „történelem” sem fontos. A jelen, és a jövő a fontos. Úgy gondolom, hogy ha szeretnénk nemzetként és magyarként is megmaradni és boldogulni az eljövendő egyetlen nagy világország (divatosan szólva: „globland”**) lakói között, a (majdnem) „mindenható” plázák világában, a tennivalók újragondolásához mégiscsak érdemes visszanézni a múlt század néhány tanulságára, esetünkben a kultúrdiplomácia és az általános műveltség szempontjából. Milyen szerepet játszottak a szakintézmények, milyen szerepet játszhatott a magyar tudományos elit történelmünk során, és különösen a nagy, nemzeti kérdések kezelésében, megoldásában?

Mivel a külföldi magyar kulturális intézetek – Újváry Gábor egykori kollégám szóhasználatával „a magyar kultúra külföldi őrszemei” meghatározó szerepet tölthetnek be e téren, vissza kell utalni Klebelsberg Kunó tudós államférfi, kultuszminiszter tevékenységére a Trianon utáni hangulatban. Ez a szituáció mutatja ugyanis legszemléletesebben, hogy az ország tragikus

történelmi helyzetében vannak-e egyáltalán érdemi cselekvési lehetőségeink. Klebelsberg szerint az akkori letargikus állapotban jövőképet kellett adni az embereknek, meg kellett mutatni a magyarság erejét, és azt, hogy egyenrangúak vagyunk a Nyugattal. Az is egyértelművé vált, hogy nagyobb tájékozottság, reális, magabiztos önértékelés, jó nyelvtudás szükséges ahhoz, hogy az európai kultúrával ugyan meglévő, de az idők során kisebb-nagyobb intenzitással működő kapcsolatrendszerünk egyenrangú felek természetes, folyamatos együttműködése legyen. A helyzetet felismerve különös súlyt fektettek az ország akkori vezetői az oktatásra és kultúrára (az állami kiadások 10%-ának a biztosításával), és arra, hogy a műveltség gyarapításával bizonyítsák a magyar élet európaiságát. A cselekvési program és annak kivitelezése a kormány akkori második emberének, a kultuszminiszter Klebelsberg Kunónak a nevéhez fűződik. Ő és társai valóban hittek a tudásalapú társadalom primátusában, és sokat tettek is annak megvalósítása érdekében. Mai perspektívából nézve – az iskola-összevonások, bezárások, pedagógus elbocsátások, tantervi zűrzavar, a felsőoktatásunk komoly gondjai idején – példaértékű az akkori sokoldalú és korszerű iskolarendszer kialakítása, az 5000 új tanterem építése, népiskolák, tanyasi iskolák létrehozása, a „népművelés” egyéb formáinak a megalapozása. A legfelső szinten pedig annak érdekében, hogy az értelmiség legjobb képviselőinek lehetősége legyen szélesebb nemzetközi kitekintésre, megszervezték az egyetemek mellett működő külföldi Magyar Intézetek rendszerét (Konstantinápoly 1917, Párizs, Róma, Berlin, Bécs 1927-28). Ezeknek az volt a céljuk, hogy a magyarságkutatás, a magyar történelem feltárása számára biztosítsák a tudományos utánpótlást, 1-2 éves bentlakásos lehetőséget kaptak az ösztöndíjasok az adott ország levéltáraiban, egyetemein, történelmi helyszínein végzendő nyugodt kutatómunkához. A Római Magyar Akadémia ösztöndíjasainak a vatikáni levéltár magyar anyagának a kutatása mellett a művészettörténészek, művészek számára adott nagy lehetőségeket.

Ugyanakkor ezek az „intézetek” az oktatási rendszer keretében, valójában egyetemi intézetek voltak, kutatási és képzési feladatokkal. E tevékenység kiegészítéseként szerveztek kulturális rendezvényeket is. Abból a megállapításból kiindulva, hogy egy kis vagy közepes méretű ország nemzetközi képét, az ún. országimázst 3-4000 értelmiségi alakítja ki, a korabeli kultúrpolitika elsősorban a kutatókra összpontosította figyelmét, az önismeretre, történelmünk jobb megismerésére, a levéltárakban rejtőző emlékeink felkutatására. A berlini CH alapítója, Gragger Róbert nevéhez fűződik például első nyelvemlékünk, az Ómagyar Mária siralom felfedezése, megtalálása.

Nyíregyházán ismert tény, hogy Bessenyei György szobra az egyetlen műtárgy, amelyet a bécsi barokk-klasszicizmus egyik legjelentősebb műemlék épületéből, a bécsi Collegium Hungaricumból – a mai osztrák Igazságügyi Minisztérium épületéből át lehetett menteni éppen a Nyíregyházi Főiskolára, amelynek a névadója (volt?). A híres bécsi CH épületét, az egykori Gárdapalotát, amelyet Mária Terézia adományozott 1760-ban Bessenyei

Györgynek és testőrtársainak, éppen kétszáz év múlva, 1960-ban elkótyavetyélték Marosán György demagóg és primitív érvelése, utasítása alapján. Az 1970-es években csaknem ez a sors várt egyébként a Római Magyar Akadémia csodálatos épületére is. És itt látom az egyik nagy tévedését az épületektől, a magyar kultúra otthonaitól szabadulni kívánó döntéshozóknak, akik – költségvetési hiányok pótlása céljából szabadulnak – éppen stratégiai fontosságú ingatlanjainktól. Mégpedig úgy, hogy nem veszik figyelembe a 20 éve bekövetkezett változásokat, az ún. „keleti blokk” országaival a kapcsolatokat továbbra is másodrangú fontosságúnak tartják. A prágai, szófiai, varsói munkahelyekkel (épületekkel) komoly gondok vannak, és nem a megoldás keresése folyik, hanem a meglévő helyzet magyarázgatása, miszerint így a legjobb, ahogy van, esetleg a „válság van” és a „nincs pénz” érvekkel intézik el a problémát. A gazdasági szakemberek pedig őszinte pillanataikban megmagyarázzák, hogy „a kapcsolat annyit ér, amennyi a kereskedelmi forgalmunk százalékos mutatója”. Vagy rendkívül pazarlóan választanak egy rossz megoldást, mint legutóbb Varsóban: a főváros főutcájáról egy sokkal rosszabb adottságú, az intézet funkciójához méltatlan, a korábbinál jóval kisebb, a feladatok ellátására alkalmatlan helyiségbe költöztették át az intézetet. Olyan épületbe, amelyben nem lehet folytatni egy sor olyan hatékony és népszerű tevékenységet, amelyek miatt sikeres volt, és kultikus intézménnyé vált a varsói köztudatban 36 év alatt a Marszałkowska 80. szám alatti székház. Az érvelésekben oly szívesen használt ún. „ügynökség” megoldás pedig csupán elterelő hadmozdulat – és azt üzeni vele az éppen aktuális kormány, hogy nem kell az illető országot nagyon komolyan venni, hiszen olyan nagyon nem is akarunk ott jelen lenni, az együttműködés sem igazán fontos. És akkor megszüntetjük Krakkóban a kis konzulátusunkat, amely a konzuli feladatok mellett jobb időkben – elsősorban Kovács István működése idején – ellátta egy kulturális intézmény feladatait is, és ahol Magyar Intézet létrehozásáért rendszerektől, kormányoktól függetlenül komoly lobbizás folyt, csak valahogy éppen a döntéshozók közül valaki mindig megakadályozta a megvalósítását.

Eközben a lengyelek Krakkóban a főtéren, a Ryneken saját pénzükön működtetnek egy kiváló Nemzetközi Kulturális Centrumot, amely a térség multikulturális sokszínűségét mutatja be, és ahol gyakori vendég a magyar kultúra is: tudományos szimpóziumokon, kiállításokon, igényes kiadványokban. Van továbbá Olasz Kulturális Intézet, Francia Intézet, Goethe Intézet, British Council. Érdekességként említem csupán, hogy Krakkóban van még egy Európában egyedülálló japán kulturális központot is, amelyet Andrzej Wajda alapított, és létrehozását jelentős mértékben maga finanszírozta is, hogy a krakkói Nemzeti Múzeum gazdag japán gyűjteménye méltó helyet kapjon. De hát Krakkóban nyugszik Báthory István, a lengyelek nagy királya, és ott nyugszik Szent Hedvig (Jadwiga lengyel királynő), Nagy Lajos királyunk lánya, akit II. János Pál pápa avatott boldoggá, majd szentté. Krakkóban tanult a századok során a magyar fiatalok sokasága, saját házuk volt, a Bursa. Balassi

Bálint életéből nyolc évet töltött Lengyelországban, kedvenc helye Krakkó volt. Magyar szakos egyetemi képzés is folyik. Krakkó a mi kultúránknak is része, mint ahogy mi is gazdagítottuk a lengyelek kultúráját. Krakkó Lengyelország fővárosa volt évszázadokkal ezelőtt, de ma is kulturális, szellemi központja egy fontos EU régióknak. Jelenlétünk nem csupán közös múltunk, de még inkább közös jövőnk miatt is fontos.

A rendszerváltozás után vásároltunk ingatlant Krakkóban, gondolva a konzulátusra, a kulturális tevékenységre – azután el is adtuk gyorsan. Érdekes szemlélete a döntéshozóknak: a köz hasznos ingatlanjait dobra verik, miközben sokan közülük magánemberként nagy gyorsasággal paloták tulajdonosaivá válnak Budán – sokan még külföldön is. Érdekes módon nem azt az általuk a közszférában előnyösnek ítélt konstrukciót választják, miszerint meg kell válni az értékes ingatlanoktól, és hogy a kapott összegből méregdrága lakhelyet, munkahelyet kell bérelni. El kell feltétlenül végezni azt a számvetést – megkísérelve a lehetetlent –, hogy mérlegre tegyük a pillanatnyi anyagi hasznot az egyik oldalon, a másikon pedig az eszmei értéket, azt a hasznot, amit esetleg nem arathatunk le azonnal, de hosszabb távon, jövőnk érdekében busásan megtérül. Ebben a munkában nem célravezető az álszerénység, sem a „merjünk kicsik lenni” gondolat kísérlet ostobasága. Hiszen ahhoz, hogy kicsinyek legyünk, nem merészség kell... Gondoljunk csak bele: ha mertük volna megrendezni az Expot, vajon ma még ennél is rosszabb helyzetben lenne az ország?... Nem gondolom... sőt! És ezt lehetett tudni.

Történelmünk során számos kiváló hazánkfia teljesített – kényszerből, vagy választásból – egyéb elfoglaltsága mellett efféle kultúrmissziót is a világban mindenfelé, mert magyarként (sok esetben sajnos) éppen úgy hozta a sorsa: Janus Pannoniustól Nobel-díjasainkig, Európa különböző egyetemlein tanuló diákjainktól olimpikeinkig, Balassától Cziffra Györgyig, Báthory Istvántól Zsigmond Vilmosig és Kovács Lászlóig (az operatőrig), Liszt Ferentől Bartókiig, Máraitól Puskás Öcsiig, és a számos felfedezőnk, tudósunk, művészünk, sportolónk szerte a világban. És akik a II. világháború után, vagy 56-ban és később hagyták el az országot – sok ezren közülük lelkes és igen eredményes önkéntesei óhazájuk és kultúrájuk népszerűsítésének. Sőt még utódaik közül is sokan vannak, akik bár már amerikaiak, svédek, dánok, ausztrálok, vagy ki tudja mely nemzet tagjai lettek, de felmenőiket büszkén tartják számon és hangoztatják magyar gyökereiket, és hajlandók megkülönböztetett segítséget nyújtani az értelmes intézeti munkához, a magyar kultúra, az ország népszerűsítéséhez is. Nem csak *“nassolni vágyó, potyaleső kinti magyar nyugdíjasok”* látogatnák és látogatják szívesen az intézeti rendezvényeket, hiszen nincsenek erre rászorulva. Az is eléggé közismert, hogy a fogadások igazán falánk népe általában nem a legszegényebbekből tevődik össze. Ezzel szemben számos külföldön élő magyar nyugdíjas van, akik jelentős anyagi támogatást nyújtanak, vagy hajlandók nyújtani a legkülönbözőbb értelmes magyar ügyekhez. És még többet is adnának – anyagiakat és szellemi

javakat egyaránt, csak tudnánk elfogadni! És ritkán beszélünk azokról a megszállott "echte" külföldiekről, akik kultúránkat rendkívül alaposan megismerték és hihetetlen elkötelezettséggel népszerűsítik szerte a világban (irodalmunk fordítói, magyar zeneművek előadói, a Kodály módszer terjesztői Lengyelországtól Japánig, filmjeink népszerűsítői, építészeti kultúránk propagátorai, a magyar nyelv oktatói, és akik megtanulták még nyelvünket is őszinte érdeklődésből, sőt egyesek valami érthetetlen rokonszenvből...). Egészen komoly segítő csapat áll rendelkezésünkre a világban.

Tehát Újváry Gábor következtetéséhez csatlakozva, miszerint: „szükséges a magyar kulturális külpolitika – Hóman Bálint minisztersége óta, több mint hatvan esztendeje hiányzó – korszerű stratégiájának kidolgozása. Különösen akkor, amikor Európa egyetlen nagy gazdasági egységgé, a kultúrában pedig a sokszínűség földrészévé fog válni...”

Cselekvésre van tehát szükség. Ha van a külföldi kulturális intézeteinknek valódi „gazdája”, hazai háttér bázisa, ha vannak tettere kész politikusok, államférfiak, tudományos kutatóhelyek, gazdasági központok, ha hadra fogható az országimázst kialakító néhányezres elitünk tagjainak legalább egy része (tudós történészek, gazdasági szakemberek, művészek, akik tapasztalatokkal rendelkeznek, akik munkájuk, kutatásaik során megbízható ismereteket szereztek ahhoz, hogy önismeretünkhöz mértékadóan, szakszerűen hozzá tudnak járulni), akkor ők vázolják fel hiteles „országimázsunkat”, történelmi és jelenkori önarcképünket! Válogassák ki azokból mindazt, aminek a népszerűsítése hasznunkra válhat nekünk is, meg külhoni embertársainknak is. Azaz készítsenek el egy – sokkal több, mint négy évre szóló – stratégiát, amelyre támaszkodva külföldi intézményhálózatunk – beleértve a nagykövetségeket, kulturális intézeteinket, egyetemi magyar tanszékeket, kereskedelmi képviselőket, turisztikai kirendeltségeket, de még a vállalati képviselőket is – valóban hatékonyan munkálkodhassanak azon, hogy múltunkhoz is méltó, magunkhoz méltó helyet vívjunk ki és tartsunk meg Európában és a nagyvilágban – csodafegyverünknek, a kultúrának a segítségével.

@@@@@

* A fenti szöveg kicsit rövidített változata elhangzott a Nyíregyházi Főiskola Gazdasági és Társadalomtudományi Kara által a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából „A társadalmi-gazdasági Valóság Körüli Gondolataink” címmel rendezett Tudományos ülés Társadalomtudományi Szekciójában 2009. november 9-én.

** Azt hittem, hogy a *Gobland* szörnyszó nekem jutott eszembe először, a biztonság kedvéért azonban ellenőriztem a mindentudó világhálón: az angol nyelvű oldalakon rengeteg *Gobland Ltd* hirdeti magát, a magyar nyelvű oldalakon néhány napja még csak két *Gobland Kft* volt – mind a kettő - stílszerűen - ingatlanközvetítéssel foglalkozik (pp).